

Erdélytől Európáig

Annak a külföldi szemlélőnek, aki olyan vegyes-nemzetiségi vidékről származik, mint Erdély, minden egyébtől eltekintve, Paris még egy sajátos érdekességgel szolgál. Az európai fővárosok közül talán ez a leginkább nemzetközi jellegű s a mai politikai és kulturális viszonyokat tekintve, Paris nemcsak Franciaország, de egész Európa fővárosának is joggal nevezhető. Bukarest mindinkább levetközi keleti jellegét és Párizst igyekszik utánozni, Budapest a magyar és idegen elemek állandó olvasztó tégelye, Bécs a múltban a monarchia nemzetiségeinek Mekkája volt, Prágában a vagyonos és művelt cseh burzsoázia egyetemet tart fenn a németeknek, Berlin nemzetköziségét fekete, fehér, pirosra festi át az új rendszer, Londonban csak angolul lehet beszélni. De a Quartier Latinben megtalálja az ember az összes faj és nemzet ifjúságának színvirágát békében együttműködve, amennyiben tudományos ambíciók hozták őket ide és viták, megütközések közepette, ha egyéb hajlamuk nincs a napi politikánál.

Parisba kell jönnie az erdélyi fiatal embernek azért is, hogy megismerje fiatal magyar kortársait a többi nemzet mellett, akik három más országban tizenhét év óta ugyanazon a nyelven és kultúrában, de merőben ellentétes gazdasági és politikai viszonyok között élnek, tanulnak és munkálkodnak. Otthon, a maga környezetében, vagy Budapesten ez a fiatalság is más képet mutat s csupán magyar

szempontok szerint ítéhető meg. Kint Parisban, idegen környezetbe helyezve azonban sokkal inkább kitűnik ennek a fiatalságnak életrevalósága, súlya és értéke, felfogása vagy világnézete s a többi nemzetbéliekkel összemérve reájuk is alkalmazhatjuk a hazai viszonyokban annyira hiányzó európai mértéket. Amikor e vonatkozásban magyar ifjúságról beszélünk, az értelmiségi pályákon levő fiatalokról van szó, akikben a magyarság problémái öntudatosodnak s akik saját szakjuk, vagy állásuk betöltésén túl e problémák tudományos feldolgozásában és gyakorlati megoldásában részt kívánnak venni. Nos, az ilyen értelemben vett erdélyi fiatalok és magyarországi társaik szemlélete két lényeges ponton tér el egymástól, ami többé-kevésbé a romániai és anyaországi új magyar nemzedékre is jellemző. Az egyik a *nemzetiségi kérdés*, ahogy az erdélyi ifjúság a maga viszonyát a magyarsághoz és a többi erdélyi néphez felfogja, a másik a *szociális kérdés*, Erdély mai demográfiai helyzetéből milyen következtetéseket von le a jövőre. Miután a Parisban tanulmányozó magyarországi fiataloknak e kérdéstről alkotott felfogása jelen kötet több cikkéből világosan kitűnik, az alábbiakban csupán arra szeretnék kitérni, milyen úton jutott el az erdélyi ifjúság fent jelzett álláspontjához, mik ennek a történelmi és néprajzi alapjai, s mit adott mindezekhez hozzá a külföldi tanulmányozás, nevezetesen Paris.

*

Kisebbségi sorsban magyarnak lenni sokkal súlyosabb feladat, mint az anyaországban magyar-ként élni. Ha nem volna így, nem ment volna át 1918 és 1924 között részben kényszerűségből, részben könnyelműségből 197,035 magyar Erdélyből Magyarországra.¹ Ha egy állam kisebbségeinek mindazt a jogot megadná, amit számukra nemzetközi szerződés és belső állami törvényhozás biztosít, akkor

¹ Dr. Nagy Iván, A magyarság világstatisztikája. Jancsó Benedek emlékkönyv. Budapest. 1931. 375. I.

is idegen test lenne testében a kisebbségi lakosság, mert nyelvénél és kultúrájánál fogva állandó inferioritási komplexummal kellene küzdenie az állam nemzeti jellegét megadó többséggel szemben. A de jure helyzet mellett azonban a gyakorlat európa-szerte azt mutatja, hogy az állami hivatalokba kisebbségek nem juthatnak be, akik még bent vannak, azokat nyelvvizsgán buktatják el, a kisebbségi tanítóknak és tanároknak ugyanaz a sorsuk, a szabad pályán levőket a kereskedőtől az ügyvédig egyenlőtlen adóterhekkel sújtják, az újságírókat perbefogják, az egyetemeken mind nagyobb teret hódít a burkolt, vagy nyílt numerus clausus, a magánvállalatoknál csak akkor vesznek fel új alkalmazottat, vagy munkást, ha kellő számú többségi is dolgozik ugyanott, a falusi embert nem engedik választásokon szavazni, a kisebbségi iskolákat, egyházakat, intézményeket a jobbik esetben rendszeresen nem támogatják, a rosszabban elsorvasztják és bezárják. Mindez nyilvánvalóvá teszi fenti állításunk valóságát, hogy kisebbségi sorsban magyar-nak lenni súlyos kötelesség.

Az az új nemzedék, amelyik már a román impérium alatt nőtt fel, vállalja ezt a feladatot. Aránylag kis százalék igyekszik a megváltozott körülményekhez nemzetisége feladásával alkalmazkodni. Ezek között a lányok más elhelyezkedés hiányában románokhoz, főként katonatisztekhez mennek férjhez, a fiúk pedig többnyire román politikai pártok konjunktúráját igyekeznek felhasználni arra, hogy állást kapjanak. A román politika első, liberális évtizedében inkább az az irány érvényesült, mely utat engedett a kisebbségeknek is, ha elég loyálisak vagy opportunisták tudtak lenni. Ma a román közélet felvevőképessége renegátokban nagyon lecsökkent* mivel már saját fiaikat sem tudják elhelyezni, sőt ellenkezőleg újabban a kisebbségek háttérbe szorításával (még a szabad pályákon is) igyekeznek számukra helyet teremteni. Ha tehát az új intellektuális nemzedék nagyobb része Erdélyben magyar-

nak akar megmaradni, a sajátos körülményekhez sajátos életmóddal, társadalmi felfogással és világnézettel kell alkalmazkodnia. A külföldi németeknek, s így az erdélyi szászoknak is nagy erénye az, hogy bárhova kerüljenek, a saját egzisztenciájuk megteremtésén túl azonnal megteremtik belső szervezetüket és kiépítik védekező szerveiket, amik pontosan alkalmazkodnak az új környezethez. A külföldi magyarság nem rendelkezik hasonló szervezőképességgel, de nem is tud maga mögött egy hatvanöt milliós nemzetet. Annál inkább rá van utalva arra, hogy modus vivendit keressen a környező és többségben levő idegenekkel, mint ahogy a párizsi magyar kolónia is kiépítette a francia orientációt a magyarországi nemzeti radikális párt irányának folytatása képen.

A revízió a magyar külpolitika kérdése, ebbe az erdélyi magyarság nem szólhat bele. Az új erdélyi magyar nemzedék abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a maga egzisztenciáját csak népe fennmaradásával és annak szabad fejlődése útján biztosíthatja, a másik utat választotta, az egyedüli járható magyar utat Erdélyben. Ez pedig olyan munka, amit csak ő végezhet el: *a magyarság gazdasági, társadalmi, politikai megszervezése, problémáinak tudományos feldolgozása, jogainak megvédése nemzeti és nemzetközi fórumok előtt s a többi erdélyi néppel való együttműködés megteremtése.* Az előbbieken bizonyára mindenki egyetért, ez utóbbi azonban vitatott kérdés. Vannak ugyanis Királyhágón innen és túl, akik azt állítják, hogy a magyarságnak tekintet nélkül a többiekre, szaporodnia kell és a maga kizárólagosságára kell törekednie Erdélyben. A politika ismérvének egyedül azt szokták tekinteni, hogy sikerül-e? Eltekintve tehát attól, hogy mennyiben jogos ez a felfogás, ami a románoknál is fokozott mértékben megvan, sőt a nemzeti szocialista szászoknál is ébredszik,¹ ha keresztülvihető volna, akkor

¹ Jellemző Fabrizius, az erdélyi hitlerista szászok Fűhrerjének nyilatkozata, amit egy Iasi-i egyetemi tanárnak

sem hozna végleges megoldást, mert a marxi tétel szerint „az a nép, amelyik másokat elnyom, nem lehet szabad“. A dualizmus kora azt bizonyítja, hogy több mint nyolcmillió nemzetiség adminisztrálása és fékentartása jobban lekötötte az államhatalmat, mint közel tízmillió magyar gazdasági és társadalmi megszervezése, s a mai Romániának is több gondot okoz négy és félmillió kisebbség, mint tizenkét és félmillió román.¹ De, hogy mennyiben vihető keresztül akár a magyarság, akár más nép kizárólagos uralma Erdélyben, arra a feletet Erdély története, népeinek kialakulása és mai helyzete adja meg, amiből az alábbiakban csak a szempontunkból jelentősebb mozzanatokot szeretném kiemelni.

tett, aki a romániai kisebbségek helyzete iránt érdeklődött. Nincs Romániában német kisebbség — úgymond —, csak egy nagy német birodalom van, ami a Fekete tengerig terjed és amiben a románok is csak kisebbség. (Antoine Redier: *La tragédie du Danube*. Paris 1934. 102. 1.)

¹ Magyarországon az 1910-i népszámlálás szerint (Horvát-Szlavónia nélkül) volt 18.265,000 lakos, ebből magyar 9.945,000, vagyis 54.5%, nem magyar (német, tót, román, ruthén, horvát, szerb, egyéb) 8.320,000, vagyis 45.5%. (Révai Lexikon. Budapest 1916. 14. kötet. 393. 1.)

Romániában az 1927. évi népszámlálás szerint az összlakosság száma 16.940,074. Ebből román 12.446,802, vagyis 73.4%. Nem román 4.446,802, vagyis 26.6%. Ezek a következőképpen oszlanak meg: magyarok és székelyek 1.307,543 7.7%, zsidók 779,993, 4.7%, szászok, svábok, németek 723,000, 4.3%, ukránok 448,336, 2.7%, bulgárok 357,881, 2.1%, oroszok 308,102, 1.8%, törökök, tatárok 220,120, 1.3%, szerbek 56,747, 0.3%, mások 291,550, 1.7%. Az 1927. évi adatokat hivatalosan nem tették közzé, csupán Jon Nistor egyetemi tanár közölte a „Generatia Unirii“ 1929-i első számában. Lásd Szász Zsombor: *Románia*. Budapest 1931. Kincsestár. 80. 1. (Az 1930. évi népszámlálás nemzeti-iségi adatait sem tették még közé, az összlakosság ebben az évben 18.025,207 lélek 294,969 négyzetkilométer területen. Negulesco: *La constitution et le régime politique*. *La vie Juridique des Peuples: Roumanie*. Paris, 1933. 1. 1.)

Az erdélyi népeket már a történelem folyamán közel hozta egymáshoz a földrajzi helyzet, mely egyik felől a Kárpátokkal, túl a Bihari hegyekkel kerítette be az erdélyi medencét, ellátva lapállal, ahol jó búza terem, hegyekkel, ahol állatot lehet tenyészteni, sóval, vasércel, arannyal, ami még kiaknázásra vár, földgázzal a medencében és ásványvizekkel a Székelyföldön. Erdélyben tehát adva vannak a geográfiai előfeltételei annak, hogy olyan társadalmi vagy állami szervezet alakuljon ki, mely önmagát fenntartsa és külső hatások ellen védve legyen.

Sokat vitatkoztak már a felett, hogy melyik nép foglalta el hamarabb Erdélyt s így a „prior tempore, potior jure“ elv alapján melyiknek képezi jogos tulajdonát az erdélyi föld. Ennek a vitának politikai jelentősége adott egy időben harcos élt, s a románok programjában jogalapként a Supplex Libellus Valachorum óta szerepel. Ez a hűbéri gondolatvilágban gyökerező felfogás, mely Nagy Frigyesig vezet vissza, aki szerint egy földterület elfoglalásához hadseregre és történetírókra van szükség, akik közül ez utóbbiak a történelmi jogcímet fogják kimutatni, anakronizmust képezett már a liberalizmus korában s a románok külföldi barátai sem tudták teljesen magukévá tenni.¹ Történelmi tény az, hogy a dákok

¹ Louis Le Fur párisi egyetemi tanár a történelmi határok és a nemzetiségi elv fölé helyezi az államot. „La France pourra-t-elle réclamer Amsterdam et Bruxelles, Hambourg et Cologne, Génes et Rome, qui ont été un moment simples chefs-lieux de départements français, ou au contraire, si on remonte un peu plus haut, Rome va-t-elle pouvoir revendiquer la majeure partie de l'Europe? L'Allemagne a bien fait valoir des prétentions sur la Bourgogne et sur la Suisse, parce qu'elles ont dans un passé déjà lointain relevé de Saint-Empire romain germanique,“ (Races, nationalités, Etats. Paris. Librairie Félix Alcan 1922. 94—95. L)

Bertrand Auerbach Nancy-i egyetemi tanár a románok eredetéről így ír: „S'il a le don de passionner les parties ad verses, un témoin étranger sera fort en peine de comprendre en quoi la conscience et la dignité nationale, des Roumains sera exaltée ou ravivée suivant que leurs ancet-

legyőzése után Traján Erdélyt római kolóniává tette s az maradt 107—274-ig Krisztus után, amikor Aurelian visszavonta a légiókat és a hivatalnokokat s átengedte Erdélyt a gótoknak. A legrégebbi kultúrát tehát Erdélyben a rómaiak teremtették meg. Hogy azután a románok hol és mikor alakultak ki, az ma a szaktudomány kérdése, „une énigme historique“, amint Xenopol jellemezte, éppen úgy, mint a székelyek eredete. A barbár vándorlások idejében semmit sem tudunk Erdély mai népeiről, legelsőnek a magyarok jelennek meg a láthatáron, s a magyar királyság harmadik évszázadának elején a szászokat telepítik a keleti országrészbe. Erdély sajátos szervezetét csak az 1437—1438-as jobbágy lázadás leverése után a kápolnai unióban találja meg. A közös belső (jobbágyok) és külső (török) ellenség ellen a magyar székely és szász nemesség szövetkezik s e három nemzet uniója lesz évszázadokon át Erdély közjogi szervezetének alapja. Ehhez még több mint egy század múlva a vallásszabadság kimondásával a négy recepta religio (római katolikus, lutheránus, református, unitárius) rendszere járul. Wesselényi, a jobbágy és nemzetiségi felszabadulás politikusa Erdély hét főbűnének nevezi a kiváltságosoknak ezt a szövetségét. S valóban, az önálló fejedelemség megalakulása előtt a jobbágykérdés, a fejedelemség idejében pedig a románság okozza a belpolitika egyik főgondját. A két kérdés szorosan összefügg. Még a három nemzet unióját megelőző parasztlázadás, a Dózsa-forradalom, a török betörések, pestis és sáskajárás, később a moldvai vajdák betörése, majd Mihály vajda és Básta seregei nagy pusztítást visznek véghez, a magyar parasztság akkor még sűrű soraiban. A kipusztult falvakba és jobbágy nélkül maradt birtokokra a nagybirtokos

res sont ou non les arrières-neveux des légionnaires de Trajan. On n'imagine pas que les Roumains aient la présomption que du sang latin coule dans leurs veines. (Les races et les nationalités en Autriche-Hongrie. Librairie Félix Alcan., Paris 1917. 402. 1.)

nemesek új munkaerőket telepítenek és fogadnak be. Ezek nagy része a hegyi pásztornépekből telik ki, akiket már Anonymus „vlach“ néven említ, továbbá a román fejedelemség menekültjeiből, akik a „kisebb szociális nyomás“ törvénye szerint Erdélybe vándorolnak.¹ A románok kisebb része nemeséget szerez, s miként a régebbi keletű kenézek és vajdák, beolvadnak az uralkodó rétegbe, vagy asszimilálatlanul élvezik annak előjogait. A túlnyomó többségből azonban jobbágy lesz. Az erdélyi törvényhozás tizedfizetésre kötelezte az egész román jobbágyságot, azokat is, akik a mohácsi vész előtt a nem keresztény (irtvány vagy oláh) földeken addig csak ötvenedet fizettek s így kóborló népekből földműves jobbágyakká tette őket.²

A protestáns fejedelmek Erdély vallási egységébe is igyekeztek beilleszteni a románságot. Lefordítják a bibliát románra és a havasalföldi metropolita tiltakozásának ellenére, megindulnak a szláv helyett a románnyelvű istentiszteletek Erdélyben. Az eredmény éppen az ellenkező, mint amire Bethlen Gábor és a két Rákóczi György gondoltak. A románok nem lesznek kálvinisták, de saját nyelvű irodalmuk útján megteszik nemzetiségi öntudatosodásuk felé az első lépést.

Amíg a románság papjai és tanárai vallásukat saját nyelvükön művelik, a másik két nép fontos társadalmi átalakulásokon megy át. Már a fejedelemséget megelőző időben kialakulnak a vásárok, bányák és közigazgatási központok helyén a városok, amiben a szászok járnak elől. Hét váruk (Szeben, Brassó, Kolozsvár, Beszterce, Segesvár, Medgyes, Szászváros) már a XIV—XV. században várból várossá fejlődik, amikhez Gyulafehérvár mint püspöki

¹ Ezt a folyamatot mutatja be kilenc erdélyi falun levéltári kutatások alapján Mikó Imre *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* c. munkájában. Kolozsvár, 1932. 32—46. l.

² Jancsó Benedek, *Erdély története*. Kolozsvár, 1931. 174. l.

székhely, Marosvásárhely a „Forum Sicularum“, Déva mint váralja, Tor da, Des, Kolozs sóbányáik útján csatlakoznak. A fejedelemség alatt már a nemesség mellett kiváltságos polgári osztály is van, mely nagyrészt magyarokból és szászokból áll, akik között sok a falusi bizonytalanságból városba menekülő nemes. 150 éves önállóság után, ami alatt a fejedelmek okos politikája folytán Erdély európai tényező volt a német és török hatalom között, országunk visszakerül a magyar korona alá, amit akkor már Habsburg uralkodó visel. E korban tulajdonképpen Magyarország Erdélybe menekül s a fejedelmek is úgy tekintették az új országot, mint szükséges átmenetet addig, amíg az anyaországgal ismét egyesülhet, amint ez Bocskay végrendeletéből is nyilvánvalóan kitűnik. A Diploma Leopoldinum, amit az erdélyi diéta 1691 január 10-én elfogadott, megerősíti a vallásszabadságot, a kiváltságokat és az erdélyi törvényeket s ez lesz 1848-ig Erdély új közjogi alapja.

Az uralkodóházon keresztül most katolizáló törekvések érvényesülnek Erdélyben s a jezsuiták kísérelik meg a románok vallási asszimilációját. E törekvések a románok egy részének egyesüléséhez vezettek, s a görög katolikus egyház székhelye, Balázsfalva, új román kultúrközponttá alakul. Innen indulnak Rómába, Sincai, Micu-Klein és Petru Maior s hozzák onnan haza a római eredet humanista gondolatát. A vallási unióból született az új román kultúra, ami által tömegeből nép, a népből nemzet lett.¹ A románok a megváltozott* állami berendezkedésben az erdélyi rendek ellen a császársban vélnek hatalmas pártfogót találni és II. József erdélyi látogatásaival, Hóra titokzatos bécsi utazásával kialakul az az irányzat, mely egész a világháborúig a feltörekvő román nemzetiséget előbb az erdélyi rendek, utóbb a magyar liberaliz-

¹ Jancsó Benedek, A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. Budapest 1896. II. köt. 702.1.

mus ellen a bécsi reakció oldalára állította. A Hóralázadás szociális forradalomból nemzetivé alakul s leverése mély nyomokat hagy az erdélyi románságban. Mikor a francia forradalom nyugaton a történelmi jogon uralkodó királyságot a nép nevében már lerombolta, a románok a *Supplex Libellus Valachorum*mal 1791-ben a császárhoz fordulnak s az Erdélyhez való történelmi jog alapján kívánják a román nép egységét. Követeléseik között szerepel a nemzeti egyenjogúsítás a magyarokkal, az orthodox egyház egyenjogúsítása, a román vidékek közigazgatási önkormányzata és állandó nemzetgyűlés.¹ A XIX. század elején ébredő magyar liberalizmus sem tudta a nemzetiségeket a maga oldalára állítani. Kossuth programjában Erdély egyesítése és a kiváltságok eltörlése szerepelt. A románok csak azzal a feltétellel akarták elismerni az uniót, ha őket viszont negyedik erdélyi nemzetnek ismerik el. Ez viszont beleütközött a privilégiumok eltörlésébe, amitől a szászok is féltették a Habsburg uralom alatt jól megőrzött előjogaikat. „Amikor minden osztálykülönbséget eltöröltek, amikor a törvény mindenkit egyaránt polgárokká tett, — írja Charles Vincenty, ez a nép elévült előjogokat követelt, nem tudta másként felfogni a szabadságot. Ilyen nagy volt a tradíció hatalma!“² Amikor a márciusi ifjúság kibontja Pesten a magyar szabadság zászlóját, a románok két hónap múlva a balázsfalvi nagygyűlésen hűségnyilatkozatot tesznek a Habsburgoknak s memorandumot intéznek V. Ferdinándhoz, melynek főpontja a független román nemzet parlamenti képvisellel, saját hivatalnokokkal, román nyelvhasználat a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban.³ A forradalom választóvízként megosztja a monarchiát: egyik oldalon az

¹ Mircea R. Sirianu, *La Question de Transylvanie et l'unité politique roumaine*. Paris 1916. 237—38 l.

² Charles Vintenty, *Les nationalités en Hongrie*. Genève. 1918. 96—97. l.

³ M. R. Sirianu id. m. 245. l.

osztrák demokraták és a magyar szabadságharcosok, akiket Marx is üdvözöl, a másikon a dinasztia, szövetkezve a szlávokkal és románokkal. A prágai kongresszus föderalizálni akarja a monarchiát s Palacky kijelenti, „ha Ausztria nem volna, fel kellene találni“. Bakunint s az ellenzéki fiatal cseh radikálisokat számúzik.¹ Amikor a parlament már az összes magyarországi nemzetiségek szabad fejlődéséről szóló törvényjavaslatot tárgyalja² Avram Jancu hadai guerillaharcot folytatnak a nyugati hegyekben a felkelő magyarság ellen, s a békés román jobbágyok ámokfutóként támadnak a nemesekre és magyar községekre.

Az abszolutizmus alatt, mely relatíve csak az erdélyi szászoknak kedvezett, a románság nem tudott egyik magyar kibontakozási tervhez sem csatlakozni. Az emigráns Kossuth, akinek Bálcesuval voltak kapcsolatai, a dunai konföderáció tervét javasolja, Deák és Andrássy pedig a kiegyezést készítik elő. A románok a dualizmustól ösztönösen húzódoztak, mert abban az osztrákok és magyarok privilegizálását látták a többi nemzetiség kárára. Miután az erdélyi diéta már ismét megszavazta az uniót, az 1865-i pesti diétán A. Vlad még így nyilatkozik: „nem vagyok centralista, mert nem vagyok német, nem vagyok dualista, mert nem vagyok magyar, hanem federalista vagyok“.³ A román képviselők itt Erdély önkormányzatáért harcolnak, s azt akarják, hogy legfeljebb mellérendelve, de semmiesetre sem alárendelve legyen Magyarországnak. — A kiegyezéssel a románok politikai aspirációi, amik akkor csak Erdély önkormányzatára szorítkoztak, meghiúsulnak s e helyett e korban csak az orthodox egyház autonómiáját sikerül Saguna püspöknek szívós és körültekintő

¹ Charles Vincenty id. m. „La revolution de 1848 et les nationalités“ c. fejezet. 82—114. 1.

² Szövegét lásd Irányi és Chassin: Histoire politique de la revolution de Hongrie. Paris, 1859. I. köt. 357. 1.

³ M. R. Sirianu id. m. 271—272. 1.

politikával elérni. A nemzetiségi törvény lett volna hivatva a Deák és Eötvös-féle liberális elgondolás szerint a nemzetiségek kibékítésére, ami, ha intézkedéseit végre is hajtják, elérte volna hatását, még a nemzetiségek külföldi barátai szerint is.¹ A románok azonban politikai passzivitásba lépnek, ami 1880-ig tart. Az újabb politikai aktivitást Tisza Kálmán korának agresszív nemzetiségi politikája váltja ki. Már 1878-ban több román képviselő bejut a parlamentbe. A következő évben Trefort népiskolai törvénye újabb cselekvésre indítja a nemzetiségeket s a románok 1881 május 12—14-én a szebeni nagygyűlésen megalakítják a román nemzeti pártot, elhatározzák a parlamenti aktivitást és megszabják programjukat, mely a világháborúig hivatalosan változatlan marad. Ennek első pontja Erdély autonómiája, további pontjai között szerepel a román nyelvhasználat a közigazgatásban és a bírászkodásban, román vagy románul tudó hivatalnokok kinevezése, a nemzetiségi törvény revíziója, vallási és kulturális önkormányzat, általános szavazójog, a magyarosítási politika megszüntetése, az ugyanazon demokratikus eszmékért küzdő pártokkal, vagy nemzetiségekkel való szövetség, tartózkodás a dualizmus elismerésétől.²

A magyar külpolitikában a következő kormányok a nemzetiségi centrifugális törekvéseinek hatása alatt mindinkább letérni látszanak a nemzeti-

¹ Louis Eisenmann: *Le compromis Austro-Hongrois*. Paris 1904. 552—553. 1. „Elles (a törvény intézkedései) pouvaient parfaitement aboutir au résultat que révaient Deák et Eötvös; non point la magyarisation complete de tous les habitants de la Hongrie, „une folie“ comme disait Eötvös, mais leur transformation en loyaux sujets de l'État hongrois; non point une chimérique unité de langue, mais une sincere unité de patriotisme; non point l'unité formelle, extérieure, mais Funion.“

² A program részleteit lásd Th. Păcătianu: *Gartea de Aur* c. munkájában, VII. köt. 35. és következő lapok, továbbá Jorga: *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*. 1915. II. köt. 271. 1.

ségi törvény útjáról. A függetlenségi ellenzékben Kossuth konföderációs és liberális törekvéseit csak Mocsáry Lajos képviseli. Az uralkodó felfogással ellentétben nem Béccsel akar szövetkezni a nemzetiségek ellen, hanem a nemzetiségek együttműködését akarja megszerezni s ezzel súlyt adni a közjogi kívánásoknak Béccsel szemben. 1886-ban írott munkája szerint lehetetlenség a magyarságnak be nem látni, „miserint szembeszállani a birodalmi egységre törekvéssel is, meg a nemzetiségekkel is, egyenesen képtelenség, lehetetlen, hogy be ne lássa, előbbutóbb, hogy a magyarosítási utópiák kergetésével a birodalmi egység molochjának karjai közé rohan“.¹ A román nemzetiségi törekvés azonban regionális és klerikális jellegű, s amiként nem tud beletörödni abba, hogy nem részesítették azokban az előjogokban, amiket a két másik erdélyi nép évszázadokon keresztül élvezett, az egyházpolitikai vitákban is, ami pedig Szilágyi Dezsővel az élén a magyar liberalizmus egyik legszebb fejezete, csak azt látja, hogy az anyakönyvet kiveszik papjaik kezéből és államosítják. Ezalatt a román és magyar egyetemi hallgatóság memorandumokat küldözget egymásnak, aminek következtében Aurél Popoviciot a Replica² szerzőjét négy évre ítélik és kénytelen elhagyni az országot. 1892 tavaszán pedig egy románokból álló küldöttség memorandumot visz Ferenc Józsefnek Bécsbe, amiből Kolozsvárt monstre per lesz és a román közélet tizenkilenc vezetőjét nyolc hónaptól öt évi börtönre ítélik államellenes izgatás miatt. A külföldi közvélemény akkor már a románok oldalán áll és Clemenceau a következőket írja a „La Justice“-ben: „On peut bien condamner le Dr. Ratiu

¹ Mocsáry Lajos: Néhány szó a nemzetiségi kérdésről. Budapest, 1886. 77 l.

² A Replica 26,000 példányban román, német, francia, angol, olasz nyelven kürtölte világgá az erdélyi és magyarországi románok sérelmeit. Aurél C. Popovici: Die Vereinigten Staaten von Gross—Österreich. Leipzig. 1906. 57. l.

et ses amis. L'opinion européenne les a d'avance acquittés.“¹ 1894-ben a nemzeti pártot betiltják és a milléniumkor a memorandumperben elítélték kegyelmet kapnak. A románok második passzivitási kora mintegy tíz évig tart. Amíg Rákosi Jenő, Hoitsy Pál és Láng Lajos harmincmillió magyarról álmodnak, a román mozgalom illegalitásban működik a regáti kultúrliga segítségével, s gazdaságilag szervezkednek, számszerűen erősödnek. A parlamenti válság Ausztriából Magyarországra is áterjed s Tisza harcát az obstrukcióval a darabontkormány váltja fel. A románok az 1905-ös választáson nyolc, egy évre reá tizenhat képviselőt hoznak be, akik között már ott találjuk Maniut és Vajdát. A monarchia válságával kapcsolatban felmerült Gross-Österreich-tervek a románságban is élénk visszhangra találnak s az emigráns Aurél Popovici, F'erenc Ferdinánd későbbi bizalmasa ki is dolgozza a konföderáció tervét, amit A. Vlad már 1865-ben a diétán hangoztatott. E szerint Ausztria tizenöt tartományra oszolnék, amelyekben Erdély és a Székelyföld külön tartományt képez, az előbbi 4, az utóbbi 1 szavazati joggal a központi kormányzatban, az erdélyi szászok pedig a fenti országrészek keretében külön önkormányzatot kapnak, ugyanígy a zsidók.² E tervek azonban mindinkább háttérbe szorulnak. A románokat súlyosan elkeseríti az

¹ Idézi Georges Moroianu: Les lüttes des Roumains Transylvains pour la liberie et Fopinion européenne c. munkájában. Paris 1933. 151. 1.

² A. G. Popovici id. m. 304—310. 1. Ugyanebben a munkában állást foglal azok ellen a törekvések ellen, amik a történelmi jog alapján kísérlik meg egyes nemzetiségek problémáinak megoldását, itt t. i. a magyarok és csehek történelmi jogairól van szó. „Wir brauchen also eine neue, gross-österreichische Reichsidee.. . Die Grundpfeiler dieses Reiches müssen, wie in der entfernten Vergangenheit, so auch in der Zukunft dieselben bleiben: das dynastische Prinzip, die militärische Tüchtigkeit und vor allem die Gerechtigkeit gegen sämtliche Völker, die diesen Reiche einen Inhalt geben.“ (21. 1.)

Apponyi-féle iskolatörvény, a sajtó elleni eljárások,² a választójogi reform, majd a hajdúdorogi görög katolikus püspökség felállítása. A határon túl pedig az 1859-ben egyesült román tartományok félszázad alatt gyors fejlődést tettek meg s mind közelebb jön a valósághoz a románok évszázados álma, az egyesülés. Tisza ezzel szemben tárgyalásaiban csak gazdasági és közigazgatási előnyöket s mandátumokat ajánl fel a nemzeti komiténak, amelyik külsőleg még mindig az 1881-es program alapján áll.¹ A világháború és Romániának Károly király halálála után történt kilépése a hármasszövetségnek ígért semlegességből az entente javára, meghozza ennek a folyamatnak a végkifej lését. Az erdélyi románok orientációja is ezzel párhuzamosan halad. Amikor Jászi Oszkár, aki már a háború előtt írott nagy munkájában a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldását sürgette,³ az októberi kormány nevében tárgyalásokat kezd a román nemzeti komitéval, a románoknak már sem demokrácia, sem autonómia nem elég, s Maniu megteszi a történelmi kijelentést: a teljes elszakadást akarják! A bécsi emigráció dunai konföderációs tervei későn érkeznek, mert akkor már a népek sorsát nem Bécsben, hanem Párizsban intézik.

Az 1918 december 1-i gyulafehérvári gyűlésen az erdélyi románok kimondják a Román királyság-

¹ M. R. Sirianu ellenőrizhetetlen adata szerint a román újságírókra a háború kitörése előtti utolsó húsz évben 107 évi börtönt és 268,000 frank büntetést és perköll séget szabtak ki. „Voilà quelle était la situation en Transylvanie quand, après rultimatum adressé a Serbie, l'empereur Francois-Joseph ' I-er faisait appel „a ses peuples“ pour qu'ils se rangeassent sous les drapeaux de la maison de Habsbourg.“ (id. in. 355. 1.)

² A nemzetiségek közvetlen háborúelőtti tevékenységét és Tisza tárgyalásait a románokkal lásd Gratz Gusztáv: A dualizmus kora c. művében. Budapest, 1934. II. köt. 279, 334, 375, 383. lapok.

³ A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi, kérdés. Budapest, 1912. 544. 1. A nemzetiségi kérdés „a demokrácia archimedesi pontja“. VII. 1.

gal való egyesülést, amit a medgyesi gyűlésen a szászok is elfogadnak. Az egyesülési határozatokat Goldis László, a nemzetiségi kérdés román teoretikusa szövegezte meg s a többi erdélyi népre vonatkozóan így intézkedik:

„III. 1. Teljes nemzeti szabadság az ittlakó nemzeteknek. Mindenik nemzet önmagát kormányozza saját nyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből vett egyének által. Minden nemzet a törvényhozási képviselőre és az ország kormányzására való részvételre népességének számarányában nyer jogot.“ A második pont az egyházak szabadságát és autonómiáját, a harmadik a sajtószabadságot, gyülekezési és egyesülési jogot, a negyedik pont az általános választójogot és aránylagos választási rendszert, az ötödik a birtokreformot, a hatodik az ipari munkások jogait proklamálja.¹ Az első pontot Maniu úgy magyarázta később, hogy mivel a románok évszázadokon át nemzeti egyenjogosításukért küzdöttek, most, hogy uralomra jutottak, a többi erdélyi népnek is megakarták adni azt, ami az ő politikai programjukban szerepelt, de ezáltal korántsem akartak az új nemzeti állam keretében etnikai egységeket teremteni.² Méginkább leolvadtak a gyulafehérvári pontok, amik közül csupán az egyesülés kimondását cikkelyezték be az 1923-as alkotmányba, Bratianu miniszterelnök fogalmazásában, aki a közigazgatási törvény tárgyalásakor 1925 március 12-én a szenátusban kijelentette: „A román állam, a románok egyesülése nem Gyulafehérvár eredménye... A román állam alapja a szerződés (értsd: az entente-tal 1916 augusztusában kötött titkos szerződés) és a román katona.“³ Ugyancsak a be nem cikkelyezés sorsára jutott a szövet-

¹ Dr. Balogh Arthur: A kisebbségek nemzetközi védelme. Berlin, 1928. 237. 1.

² Iuliu Maniu: Probléma minoritátilor. Politica externa a Romaniei c. kötet az Institutul Social Roman kiadásában. 223—243. 1. 1924 május 11-én tartott előadás.

³ Balogh id. m. 237. 1.

séges és társult főhatalmak, valamint Románia között 1919 december 9-én Párizsban kötött kisebbségi szerződés, ami pedig az előbbi határozatoknál is kevesebb jogot biztosít Románia kisebbségei számára.¹ Így adódik elő a de jure helyzet mellett az a de facto állapot, amit e tanulmány elején vázoltam, s ami ellen nemzeti fórumok előtt jogorvoslásért folyamodni azért nehéz, mert a kisebbségek jogait biztosító határozatok és szerződés nincsenek becikkelyezve, a Népszövetséghez beadott panaszok pedig a diplomácia útvesztőin sikkadnak el.²

Az erdélyi népek így látott múltjából önként következik, hogy egyiknek a kizárólagos uralma nem tudta a másik kettőt sem kiirtani, sem kielégíteni. Az évszázados magyar uralom alatt a románság csak szaporodott és erősödött, az erdélyi fejedelmek vallási asszimilációs törekvéseinek a román irodalmi nyelv megteremtése lett az eredménye, a katolikus uniónak a román kultúra fellendülése, a dualizmus sovínista nemzetiségi politikája megteremtette az államhatalom és a feltörekvő román polgárság között azt a dialektikus ellentétet, mely a teljes elszakadásig vezetett, annyira, hogy még másfél millió magyar is a határon túl került. Nem vezetett tartós eredményre a fejedelemség után az uralkodóháznak az a centralista politikája sem, mely a százokban igyekezett megtalálni uralmának keleti támpontját. Mihály vajda pünkösdi királysága politikai/ okok miatt bukott el, de a tizenhét éves román impériumnak is egyik főgondja Erdély, ami az ország legértékesebb és legnyugatibb része, s amiben most már nemcsak a kisebbségek, de az erdélyi románok is problémát képeznek, akiknek egyik vezérembere odáig ment, hogy alkotmánytervében külön tartomány-

¹ Negulesco id. m. 25. 1.

² A gyulafehérvári határozatok és a párisi szerződés helyzetére vonatkozóan az államjog szempontjából lásd dr. Mikó Imre: A székely közületi kulturális önkormányzat c. magyar és román nyelven megjelent munkát. Lugoj. 1934. 28—30. 1.

gyűlést és kormányzatot kíván Erdélynek.¹ A nemzetiségi elnyomás és asszimilációs politika tehát egyrészt nem vezet eredményre, sőt annál nagyobb ellenállást vált ki, másrészt pedig kötve tartja annak a népnek az energiáit, amelyik azt gyakorolja s elvonja saját problémáinak megoldásától. Haszna ebből csak egy nagyon szűkkörű polgári és lumpenproletár rétegnek van, kára ellenben annak a népnek, amelyik gyakorolja és amelyikre gyakorolják, egyaránt. *Az erdélyi magyarság tehát nem a maga imperialista törekvéseinek útján, hanem csak a többi erdélyi néppel való együttműködés megteremtésével biztosíthatja belső szervezetét és egységét, jogainak tiszteletben tartását, közös érdekeik megvédését.*

*

A nemzetiségi kérdés végső fokon társadalmi probléma s az erdélyi népek együttműködése is csak közös szociális érdekeik felismerésének az útján képzelhető el. Hogy ide eljuthassunk, kiindulópontnak Erdély demográfiai viszonyait kell röviden ismertetnünk.

E tanulmány keretei nem engedik meg, hogy a múltra is részletesen kitérjünk, s így bevezetéképpen egy Seton Watson által közölt összehasonlító táblázatot idézhetünk, melynek tanúsága szerint a dualizmus alatt a magyarság a történelmi Erdélyben állandóan növekedett.²

	<i>Románok</i>	<i>Magyarok</i>	<i>Németek</i>
1850	1.202,000 58·0%	585,000 28·2%	219,000 10·6%
1880	1.184,000 56·0%	630,477 30·3%	211,748 10·2%
1890	1.276,890 56·7%	697,945 31·0%	217,670 9·7%
1900	1.397,282 56·4%	814,994 32·9%	233,012 9·4%
1910	1.472,021 55·0%	918,217 34·3%	234,085 8·7%

¹ Dr. Romul Boila kolozsvári egyetemi tanár: *Studiu asupra reorganizarii Statului Român întregit c. munkájában.* Cluj. 1931. 62. 1.

² Seton Watson: *Treaty Revision and the Hungarian Frontiers.* London 1934. Ismertetését lásd a „Revue de Transylvanie“ 1. számában. Cluj, 1934. I. évf. 1. szám. (106—110. 1.)

A román impérium alatt Erdélyhez számítják az egész Magyarországtól átszatolt területet, a Bánsággal, Bihar, Szatmár és Máramaros vármegyével együtt, ami összesen 101,200 négyzetkilométert tesz ki.¹ Ennek a területnek a népessége az utolsó három évtized alatt a következőképpen változott.²

Jelenlévő népesség:

1910	5.254,987
1920	5.160,939
1930	5.550,888

A népesség növekedése illetve csökkenése:

1910—1920	94,048	— 14 %
1920—1930	389,949	7.5%
1910—1930	295,901	5.6%

A háborús évtized alatt a törvényhatóságok közül csak Kolozsvár, Nagyvárad, Temesvár, Marosvásárhely és Szatmárnémeti, a megyék közül Máramaros, Brassó és Nagykovács megye népessége szaporodott. 1920-ban a népesség alacsony színvonalát a háborús halottak, járvány és repatriálás indokolja. Az 1930. évi népszámlálás alkalmával Erdély és a Regát határa egybeesett a régi magyar-román határral, csupán két beszercezaszódmegyei községet, Radnalajosfalvát és Kosnát csatolták át a bukovinai Campulung megyéhez. A megyék beosztásában ellenben sok változás történt, amiket

¹ Sylvius Dragomir, *The ethnical minorities in Transylvania*. Geneva, 1927. 35. 1.

² Az itt következő adatokat Hollós István dr. közli *A régi magyar államterület népességének fejlődése 1910—1930 között* c. cikkében. *Magyar Statisztikai Szemle* 1932 11. sz. 891—914. 1. Az 1910-es adatok az utolsó magyar népszámlálás adatai; az 1920-asok C. Martinovici és N. Istrati: *Dictionarul Statistic al Transylvaniei etc.* Cluj 1922. c. munkájában jelentek meg, amit dr. Jakabffy Elemér: *Erdély statisztikája* c. tanulmányában helyesbített; az 1930-as adatok a román hivatalos statisztika felvételei, amik végleges formában az „Indicatorul Statistic“ c. munkában jelentek meg.

a népesedési viszonyok megítélésénél számításba kell vennünk. A városok közül Kolozsvár 38, Temesvár 19, Nagyvárad és Brassó 18—18, Arad, Szatmárnémeti és Nagyszeben 15—15, Marosvásárhely 13 ezer fővel gyarapodott. A népesség összes szaporodásának tehát közel fele a városokra esett. A megyék közül Bihar népessége 30, Szilágyé 25, Kolozs és Torda pedig egyenként mintegy 20 ezer lélekkel szaporodott. A terület egész népszaporodásának tehát több mint 80%-a a felsorolt városokra és megyékre esett. A székely megyék népességfejlődése Csík kivételével csökken, ami a faipari krízisnek és az állandó Regátba vándorlásnak tudható be. A vas- és széntelepek elsorvadása okozta Krassó és Hunyad román többségű népességének csökkenését is, ugyancsak fogyó irányt mutat Arad és Temes megye népessége. Az erdélyi magyarság számát forrásunk becsléssel kiegészítve a következőképpen állapítja meg: 1910: 1.166,576; 1920: 1.464,244; 1930: 1.557,589.

Az 1930-as román népszámlálás nemzetiségi adatait, sajnos, még mindig nem tették teljes egészükben közzé, s így számításainkban csak arra vagyunk utalva, amit hivatalos személyektől felhivatalos úton megtudhatunk. Sabin Manuila adatai után indulva, Erdély lakossága 1930-ban 5.549,441 lélek, az ország lakosságának 30.7%-a. ¹ A mai Románia tartományainak népessége a múltban a következőképpen viszonylott egymáshoz:

	1910	1930	1934
Régi királyság.....	46.1%	48.7%	49.1%
Erdély	33.4%	30.7%	30.2%
Besszarábia.....	15.2%	15.9%	16.0%
Bukovina	5.2%	4.7%	4.7%

¹ Dr. Sabin Manilla, Les problèmes démographiques en Transylvanie. Revue de Transylvanie Cluj. 1934. I. évf. 1. sz. 45—60.1. Az összlakosságra vonatkozó eltérés dr. Hollós István adatától onnan származik, hogy ez utóbbi Erdély lakosságához számítja a két Bukovinához átcsatolt község 1447 lakóját is. Manuila adatait helyesbíti Dr. Kovács Alajos, Az erdélyi magyarság sorsa c. tanulmányában. Magyar Statisztikai Szemle 1935. 4. sz. 247—265. l.

A régi királyság állandó előretörését természetes szaporulta okozza, ami az 1932. évi adatok szerint Európában első helyen állott (14-2 egyén 1000 lélekre), s amit az Európán kívüli nagyobb országok közül is csak Japán halad meg (15-2 egyén 1000 lélekre).¹ E mellett a Bukarestbe vándorlás lendítette fel erősen a Regát lakosságát, amit részben a regátiaknak az új tartományokba való özönlése ellensúlyozott. így csak Kolozsvárt véve alapul, 100,638 lakója eredet szerint a következőképpen oszlik meg:

35,817 vagyis 35.6% Kolozsvárt született;
 14,962 „ 14.9% Kolozs megyében;
 39,020 „ 38.8% Erdély többi részében;
 1,835 „ 1.8% Munteniában született;
 1,062 „ 1.1% Moldvában;
 595 „ 0.6% Olteniában;
 516 „ 0.5% Besszarábiában;
 542 „ 0.5% Bukovinában;
 5,714 „ 5.7% külföldön. (Nincs bejelentve 520, vagyis 0.5%.)
 Vagyis összesen 5250 kolozsvári lakos van, akik a háború után a régi királyságból jöttek.

Románia tartományai közül tehát a régi királyság és Besszarábia lakossága állandóan növekedik, Erdélyé apad, Bukovináé pedig stagnál. Erdély szaporulatának visszafejlődését részben egyes vidékek elmaradottsága, részben egyes népeinek szaporátlansága határozza meg. így amint már fentebb is említettük, Arad, Temes-Torontál és főként Krassó vármegye lakossága apad. A születések száma itt nagyon alacsony, viszont a halálozások száma a regátival körülbelül egyenlő, ott azonban vannak kerületek, amelyekben a születések száma 45—60 1000 lélekre. Fontosabb azonban a születések és a természetes szaporulat arányszáma az egyes erdélyi

¹ Magyar Statisztikai Szemle 1933 augusztusi szám. A népmozgalom nemzetközi alakulása. 572—74. 1.

nemzetiségeknél. Erre vonatkozóan Manuila idézett tanulmányában a következő táblázatot közli:

Születések ezer lakos után:

Erdélyi románok	29.1
„ magyarok	23.3
„ németek.....	19.5
zsidók.....	19.4
Egész Erdélyben	26.3
Régi királyságban	38.0

Természetes szaporulat ezer lakos után:

Erdélyi románok	11.9
magyarok	8.3
„ németek.....	6.0
„ zsidók.....	7.5
Egész Erdélyben	10.3
Régi királyságban	17.8

A nemzetiségek közötti kicserélődés legjobban a városok példáján szemlélhető. Az erdélyi városok közül 1910-ben a románok csak 10-ben voltak abszolút vagy relatív többségben. 1930-ban e szám 23-ra emelkedett. 1910-ben a magyarok 33 városban voltak többségben, 1930-ban csak 20-ban. A németek hat városban voltak — a háború előtt többségben, s ötben a többséget máig is megtartották. 1930-ban lesz zsidó többségűvé az első város: Máramaros-sziget. Ezt az átalakulást Kolozsvár példáján is szemlélhettük, ahol a többi tartományokból bevándorolt lakosság teljes egészében, s a többi bevándorlónak is nagy része természetesen román.

A városi lakosság nemzetiségek szerint a következő változáson ment át:¹

¹ A magyarok 1910. évi számában a zsidók is bennefoglaltatnak, akiket a román statisztika külön nemzetiségnek vesz. 1930-ban a városokban mintegy százezer lakost könyvelnek zsidónak el, így növekszik a „mások“ rovata 124,000 lélekre. A román statisztikának ez a megkülönböztetése okozza főként a városi lakosság s természetesen az összmagyarság megítélésénél is az imperiumváltás utáni kedvezőtlen arányt.

1910		%	1930	%
Románok	151,800	19.6	338,000	35.3
Magyarok.....	480,000	62.0	368,000	38.4
Németek.....	123,000	15.9	127,000	13.3
Mások	19,000	2.5	124,000	13.0

Ami tehát az erdélyi városok nemzetiségi összetételét illeti a háború után, a városok lakossága 23.7%-kal növekedett, a bennszülöttek száma a városok lakosságának felét sem teszi ki, a többi a faluról és Regátból bevándoroltakból tevődik ki, s a románok számbeli növekedése rohamosan érezhető a kisebbségek, s főként a magyarok kárára.

Ezzel szemben mi a helyzet falun? A népesedés szempontjából a falu jelenti az egyetlen biztos erőforrást. Erdély lakosságának 82.6 %-a falusi lakosság. Nemzetiség szerint a románok 89.5 %-a falusi és 10.5%-a városi, míg a magyaroknál 72.9% falusi és 27.1% városi, az 1930-as adatok szerint. Manuila mindebből természetesen azt a konklúziót vonja le, hogy az aránylag kisebb százaléku magyar falusi lakosság nem lesz képes a városi magyarságot utánpótolni s a regátból és az erdélyi falvakból való román bevándorlást ellensúlyozni, amihez ha még hozzávesszük a természetes asszimilációt is, a magyarság jövője Erdélyben egyre sötétebbé válik. Nem is kell pesszimistának lenni ahhoz, hogy ezek után felvessük a lét, vagy nem lét kérdését: kipuhtul az erdélyi magyarság?

A tények tárgyilagos vizsgálata azonban megmutatja az érem másik oldalát is. Kétségtelen, hogy a magyarság a háborús veszteség után, ami közös volt a többi nemzetiséggel, mintegy kétszázezer repatriálót veszített el, akiknek túlnyomó többsége a városi lakosságból és középosztályból tevődött ki. A zsidók különválasztásával egyik másik nagy tömb vált le a magyarság testéről. A városi népesség állandóan fogy, a falusi székelység viszont a Regátba vándorol. Nem állnak pontos adatok rendelkezésünkre e falusi népmozgalmat illetőleg, de egyes olyan egyes-

lakosságú vidékeken ahol a magyarság csak szórványosan él, a románok városba özönlésével párhuzamosan a magyarság relatív térhódítását észleljük.¹ A szászok földrajzi helyzete még kedvezőtlenebb a magyarokénál. Természetes szaporulatuk is mögöttük marad, de szervezettségüknel fogva megőrzik számukat és földjeiket. Ugyanezt találjuk egyes jól szervezett magyar szigeteken is, különösen ha saját nyelvű iskolájuk van és anyagilag is tehetősek. Az erdélyi magyarság problémája azonban a szórványokból a Székelyföldre vezet, a székely faluba. Ha a három székely megyét, amiben a magyarság ma is nyolcvannál nagyobb százalékos többségben van, meg tudják tartani, akkor az erdélyi magyarság "népesedési problémája is meg van oldva. Pedig a Székelyföld a leg-támadottabb magyar vidék. Már a magyar impérium idejében is nagyobb vonzóerőit gyakorolt Bukarest a székelysége, mint Budapest, egyrészt román iparosokban és szakmunkásokban való hiánya, másrészt amiatt, hogy a Székelyföldnek Budapesttel megfelelő vasúti összeköttetése meglehetősen későn épült ki. Ez a kivándorlási mozgalom a háború után a közbirtokosságok kisajátítása és a faipari válság következtében még fokozódott. Bukarest magyar népességét negyven és százezer között találgatják s ennek jórésze az otthon megélni nem tudó székelységből telt ki s közülük nagyon sok asszimilálódik. A népesedés politika szempontjából tehát a legelsőrangú feladat a Székelyföldön olyan életlehetőségek teremtése, olyan belterjes gazdálkodás kiépítése, ami el tudja tartani és visszatartani a székely falu lakosságát a kivándorlástól. A kultúrzonás székely megyéknek a párizsi szerződés 11. szakasza önkormányzatot biztosított vallási és iskolai ügyekben. Ennek követelése és megvalósítása nemcsak hogy a nép vállairól venné le a román állami iskolák fenntartásának ter-

¹ Lásd Mikó Imre, Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés 67—74. 1. Ugyancsak erre enged következtetni a parlamenti választásoknál a vegyeslakosságú vidékeken leadott sok magyar szavazat.

hét, hanem a magyar értelmiségi fiatalságnak is (főként tanítók és tanárok) elhelyezkedési lehetőséget biztosítana, akikre a székely községek megszervezésében fontos feladat vár. S a székely és szász kultúra-autonómia legális alapja és kiindulópontja lehetne annak az autonómikus elgondolásnak, ami már a románok 1881-es programjában szerepelt.

Erdély demográfiai viszonyainak áttekintése világosan bizonyítja, hogy a történelem folyamán egyik nép sem tudja a másikat asszimilálni s ez a jövőben annál kevésbé lehetséges, mert a szociológia tanítása szerint nemzeti öntudatra ébredt nép nem asszimilálható.¹ A népek összeolvadásának kohói a városok s úgy a magyar, mint a román impérium alatt csak itt beszélhetünk nagyobb arányú asszimilációról. A városi asszimiláció nagyobb részben erőszakolt és csak kisebb részben természetes; az államhatalom itt hat a legtevékenyebben és gazdasági, politikai, kulturális előnyök felkínálásával sokakat tud megnyerni az uralkodó nemzetnek. Falun az asszimiláció nagy részben természetes folyamat, az államhatalmat a távoli községekben csak a jegyző, csendőr, állami tanító képviseli, akik elkülönülnek a falu népétől s ha mégis itt asszimiláció történik, az a vegyesházasságok természetes eredménye. Azt is láthattuk, hogy a városokban a magyarság mindinkább háttérbe szorul, ami ellen politika hatalom hiányában a küzdelem szizifuszi munka. Az államhatalomból kizárt kisebbségek küzdelme szükségszerűen szociális útra terelődik: *a többség az államhatalmon keresztül a városokra igyekszik hatni, a kisebbség a társadalmi mozgalmak eleven erejével a falura, a többségi ifjúság mozgalmait az etatizmus jellemzi, a kisebbségi fiatalság pedig a szocializmushoz jut el.*

A háború előtti román nemzetiségi mozgalom nagyon ügyesen használta ki a szocializmus által nyújtott lehetőségeket. A románok külföldi támogatói

¹ Jászi Oszkár id. m. 231. 1.

között voltak olyanok, akik politikai okokból, a monarchia ellen támogatták a román törekvéseket (elsősorban az anyaország a kultúrligán keresztül, továbbá beszélnek orosz, francia hatásról), egyes személyiségek, akik merő humanizusból állottak a román törekvések pártjára (mint Tolsztoj és Björnson);^x de a nemzetiségek felszabadításáért következetesen csak a szocializmus küzdött. Mindannak ellenére, hogy a nemzetiségek sokkal inkább kacérkodtak Béccsel, mint a tiszta magyar liberalizmussal, a külföldi közvélemény előtt a román nemzetiségi mozgalom mindig úgy szerepelt, mint a demokrácia és szociális haladás ügye a feudális Magyarországon. Goldis László, Nagyrománia későbbi kutuszminisztere 1912-ben még a történelmi materializmus hívének vallja magát s Otto Bauer hatása alatt a román nemzetiségi követeléseket a szociális fejlődés és osztályharc vonalán mutatja be.² Ugyanezzel egybevégt egy még azelőtt tartott beszámolója, melyben a szociáldemokratákkal való együttműködést jelenti be és így nyilatkozik: „A magyarországi nemzetiségnek nem az a jelszavuk, hogy el Magyarországtól, hanem ellenkezőleg: együtt a magyarsággal a feudális osztály ellen.”³⁹

A romániai magyar kisebbség sok tanulságot vonhat le a román nemzetiségi mozgalmakból. A magyarság törekvései ma ugyanazok, amiket a románok már 48-ban a balázsfalvi nagygyűlésen kimondottak s amit konkrét formába 1881-ben öntöttek. A magyarság helyzetének ma kedvezőbbnek kellene lennie, mert a háború előtt a nemzetiségek a belső állami törvényhozásnak voltak kiszolgáltatva,

¹ Erre vonatkozóan értékes dokumentumokkal szolgál G. Moroianu idézett művében.

² A nagyváradi „Darwin“-kör számára készült előadás; megjelent „A nemzetiségi kérdés“ címen 1912-ben. Alap gondolata az osztrák szociáldemokrata Otto Bauertől származik, akinek nagy munkája 1924-ben második kiadást ért el: Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie. Wien. 576 l.

³ Ellenzék. 1908. 192. sz. augusztus 24.

a háború után azonban a kisebbségi és békeszerződésekkel az etnikai kisebbségek ügye nemzetközi jogi problémává emelkedett. Ha ezzel szemben mégis azt tapasztaljuk, hogy a magyarság osztálykülönbség nélkül mindinkább proletárizálódik a románság egyes rétegeivel együtt, akkor Goldis kijelentése a megváltozott körülmények között úgy alkalmazható, hogy *nem a románság ellen, hanem a románokkal együtt a román fasizmus és minden erőszak ellen, ami nemzetiséget elnyom, munkást prolettárá tesz, földműves alól kihúzza a földet.* Ez a törekvés pedig végső fokon nem az uralkodó nemzetiség, vagy osztály kicserélődéséhez kell, hogy vezessen, hanem olyan elvek gyakorlati megvalósításához, amiknek még a kimondása is eddig csak ritka történelmi pillanatokban volt lehetséges, mint a forradalmi magyar törvényhozás a maga korában és a gyulafehérvári pontok az egyesüléskor.

Hogy viszonylanak mindezek a kérdések Paris-hoz, amiben kiindulópontunk szerint nemcsak a francia fővárost, hanem az európai népek közös platformját láttuk?

A fiatalság szemüvegén át vizsgáltuk az erdélyi magyar problémát történelmi és statisztikai, nemzeti-ségi és szociális vonatkozásában. Itt tehát az erdélyi magyar ifjúsághoz kell visszatérnünk, amelyik az első háború utáni magyar nemzedék, már a megváltozott viszonyok között nőtt fel és Erdélyben kíván megélni, mint ahogy az erdélyi román közmondás szerint a kövek helyt maradnak, miközben a patak felettük elfolyik. Ha tehát valaki ebből a nemzedékből külföldre kerül, sajátos helyzetbe jut. Egy francia azáltal, hogy ő francia, mindent megmondott. Nekünk azonban el kell magyaráznunk, hogy *állampolgárságunk után románok, nemzetiségünk szerint magyarok vagyunk, hazánknak pedig Erdélyt tekintjük.* Az átlag-intelligenciájú külföldinek a magyarságról a pusztá, a csárdás és a cigány jut eszébe s ha politikailag is

tájékozott, hozzáteszi, hogy Magyarország most ugye kisebb, mint a háború előtt volt. A románokról hallva Titulesco-t asszociálja s úgy könyveli el őket, mint a franciák keleti barátait. Ha. ellenben a kettőről egyszerre beszélnek neki s ehhez még hozzáteszik a Transylvania nevet, ami a Pensylvániával könnyen összetéveszthető, akkor már igazán nem tudja, mitévő legyen. Ez a fogalomzavar különös eredményekre vezet. A tanácsválasztások alkalmával Paris minden utcasarkán látható volt egy nők szavazati jogáért küzdő liga plakátja, ami Európa térképét ábrázolja s amin Erdély és Besszerábia önálló országoknak voltak feltüntetve, egyébként minden állam határai a valóságnak pontosan megfeleltek. Lehet azonban találni olyan külföldieket is, akiknek több hajlamuk van az ilyen Nyugaton ismeretlen különbségek megértésére. Ezek a többi kisebbségük, hisz a mai Európában száz közül tizenkét ember nem él a saját nemzeti államában.¹ Az első benyomás tehát, amivel Paris az erdélyi magyar tanulmányozót gazdagítja, az, hogy problémái s így elsősorban a kisebbségi helyzet nem elszigetelt jelenség, hanem európai probléma. Kisebb-nagyobb mértékben megvan a nagy nemzeti államokban (Angliában az ir, Franciaországban a Bretagne-i és Provence-i, Spanyolországban a katalán kérdés), rokonságban áll a nemzeti öntudatra ébredő gyarmati népek törekvéseivel, Kelet-Európának a sorsa pedig éppen ezen fordul meg. A kisebbségi tudat pedig *az államhatalomnélküli nacionalizmusokat a feltörekvő nemzeti-ségek valóságos internacionáléjává kovácsolja össze*. Találkozik itt az erdélyi fiatalember magyarországi társaival is, s bár különösnek tűnik fel, hogy van Európában egy állam, amelyik magyar fiúkat küld külföldre tanulmányozni s ezek közül egyik egyetemi tanár, a mások bíró, a harmadik

¹ Dr. Nagy Iván a Magyar Kisebbség 1929. évfolyamában megjelent tanulmányában Európa kisebbségeit közel negyven millióra becsüli, ami az összes lakosság 12.4%-át teszi ki.

állami tisztviselő lesz, (olyan állások, amikben otthon magyart csak fehér hollóként ismertünk) magához legközelebb állónak mégis ezeket érzi. A közös nyelv, kultúra és történelem olyan realitások, amik politikailag széttagolt nemzettestet is erkölcsileg összetartanak s az erdélyi szemlélő látóköre még egy tényezővel szélesbedik, eljut magyarságának egy magasabb európai szintéziséhez. Mert nemzeti síkon vizsgálva a dolgokat, akár Erdélyben, akár Magyarországon, akár Parisban élünk is, ugyanannak a magyarságnak a megtartásáról és fejlesztéséről van szó, amit különböző körülményekhez képest eltérő úton igyekeznek megvalósítani az új nemzedék. Ráeszmél aztán még arra is, hogy a magyarság túlhaladott életformákban él keleten, nagy tömegei szociális nyomorban szomorú közegészségügyi állapotok között vannak. Meglátja, hogy ez a nép ezek miatt a bajok miatt nem tudja kifejtetni azt az energiát és vele elfoglalni azt a helyet, amit Európában tehetségénél és eredetiségénél fogva méltán megérdemelne. A magyarországi ifjúsággal így alakult ki az utódállamokbeliek közös munkaprogrammja: *a nyugati haladottabb eszmevilággal megtermékenyülve, európaibbá tenni a széttagolt magyarságot.*

Az erdélyi magyar probléma Parison keresztül szemlélve, új beállítást nyer. A többi országbeli magyarság kérdéseivel összemérve egyetemes magyar problémává emelkedik, a magyarság Európában való megmaradásának, alkalmazkodásának, kifejlődésének kérdésévé, amit más országban és más keretek között különböző eszközökkel munkál az új nemzedék. Az erdélyi népek közös jövőjének megalapozására szolgáló konklúziók pedig találkoznak a többi európai nemzetiség hasonló törekvéseivel, mely az egymásra utalt népek békés együttműködéséhez akar elvezetni, végső fokon egybeesik a szociális haladással és csak a társadalmi szerkezet gyökeres átalakításával valósítható meg. S a fentieket végiggondolva, követhet-e más utat az erdélyi magyarság?

Paris, 1935 május 4.

Dr. Mikó Imre